
Meddelandeblad

Mottagare:

juni 2009

Socialnämnder eller motsvarande

Chefer och personal inom socialtjänstens individ-
och familjeomsorg

Länsstyrelser

Ny bestämmelse om stöd och hjälp till barn och unga som har varit placerade

Innehåll

Inledning.....	2
Lagändring.....	2
Syftet med meddelandebladet.....	2
Tydliggörande av socialnämndens ansvar.....	3
Avgränsningar	3
Definition av begreppen barn, unga/ungdom och unga vuxna.....	3
Aktuell rättslig reglering.....	4
Socialnämndens insatser enligt SoL och LVU.....	4
Frivilliga insatser	4
Vård enligt LVU.....	4
Socialnämndens ansvar vid placeringar enligt SoL och LVU.....	4
Ansvarig kommun	5
Vistelsekommunens respektive placeringskommunens ansvar.....	5
Stöd och hjälp efter avslutad placering- ansvarig kommun	6
Kort om handläggningen	7
Vårdplan	7
Genomförandeplan	7
Kunskapsstöd för utveckling av socialtjänstens insatser.....	7
Allmänt.....	7

Ökad sårbarhet.....	7
Kontinuitet i handläggningen	8
Placeringstiden	9
Nätverksarbete.....	9
Planering.....	10
När placeringen upphör för barn och unga under 18 år.....	10
Utslussning	11
Eftervård	11
När placering upphör för unga över 18 år	12
Fortsatt placering	13
Utslussning	13
Eftervård.....	13
Boendestöd	14
Ekonomiskt bistånd	14
Uppföljning.....	14
Referenser.....	15

Inledning

Lagändring

Från den 1 april 2008 finns ett tillägg i 5 kap. 1 § socialtjänstlagen (2001:453), SoL, om barns och ungas rätt till stöd och hjälp efter placering utanför hemmet som lyder:

”Socialnämnden ska i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vård och fostran utanför det egna hemmet upphört.”

Syftet med meddelandebladet

Socialstyrelsen har regeringens uppdrag att i enlighet med ändringarna i 5 kap. 1 § SoL utarbeta stöd till socialtjänsten i dess arbete med att ge stöd till barn och unga efter avslutad placering.

Syftet med meddelandebladet är att belysa den rättsliga regleringen samt utifrån aktuell kunskap ge vägledning om vilket slags stöd som unga kan behöva efter avslutad placering. Formuleringen i lagstiftningen om socialnämndens ansvar efter avslutad placering är allmänt hållen. Det är därför inte möjligt att exakt säga vilket stöd som barnet eller den unga har rätt till eller möjlighet att få. För att sätta den nya regleringen i sitt sammanhang tar Socialstyrelsen i avsnittet om rättslig reglering även upp den övriga reglering som bedöms vara relevant. Vad barn och unga behöver och efterfrågar efter sin placering är utforskat i Sverige och övriga Norden. I England och USA finns det mer forskning men erfarenheterna är svåra att översätta till svenska förhållanden. Det är också svårt att säga något om enskilda fall eftersom gruppen barn och unga som placeras är heterogen, och de individuella behoven varierar utifrån bland annat ålder och livssituationen i stort. Avsnittet kunskapsstöd för utveckling av socialtjänstens arbete är utifrån detta av mer resonerande karaktär. Socialstyrelsen ger här exempel på viktiga

områden för socialtjänsten att uppmärksamma samt förhållnings- och arbetssätt och insatser som kan stötta barnet eller den unga.

Tydliggörande av socialnämndens ansvar

Genom lagändringen tydliggörs det ansvar som socialnämnden har för att i sin omsorg om barn och ungdom tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vården utanför det egna hemmet upphört. Bakgrunden är att barn och unga som varit placerade löper högre risk för negativ utveckling än andra barn [1]. Det huvudsakliga syftet med en väl planerad och fungerande eftervård eller utslussning är att minska risken för att barn och unga ska behöva vård igen och underlätta för unga att etablera sig i samhället med samma förutsättningar som andra barn och ungdomar. Bestämmelsen omfattar barn och unga som vårdats och fostrats utanför det egna hemmet, det vill säga har varit placerade i familjehem eller hem för vård eller boende (HVB) enligt SoL eller enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Även ett sådant statligt hem som enligt 12 § LVU har inrättats för vård av unga som behöver särskild tillsyn är definitionsmässigt ett HVB.¹

Avgränsningar

Meddelandebladet omfattar barn och unga som varit placerade enligt SoL eller LVU upp till och med 20 års ålder. Meddelandebladet omfattar barn och unga som varit placerade i familjehem eller i HVB enligt 6 kap. 1 § SoL.

Unga som döms och får sluten ungdomsvård verkställd enligt lagen (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård behandlas inte i detta meddelandeblad. Mer om arbetet med denna grupp unga kan läsas i Socialstyrelsens publikation *Barn och unga som begår brott, handbok för socialtjänsten*.

Barn som fått insatsen boende i familjehem eller bostad med särskild service för barn och ungdomar som behöver bo utanför föräldrahemmet enligt 9 § första stycket p. 8 lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) omfattas inte av detta meddelandeblad.

Definition av begreppen barn, unga/ungdom och unga vuxna

Med barn avses enligt 1 kap. 1 § SoL varje människa under 18 år. Någon motsvarande definition av ungdom eller unga finns inte i socialtjänstlagen. Det framgår dock av förarbetena² att omsorgen om barn och unga sträcker sig upp i 20-årsåldern och att det inte finns någon fast åldersgräns uppåt för allmänt förebyggande och därmed stödjande insatser. Föräldrarnas vårdnadsansvar framgår av 6 kap. 2 § Föräldrabalken (FB). Enligt bestämmelsen har föräldrarna vårdnaden om barnet tills barnet fyller 18 år. Föräldrar har underhållsskyldighet för barnet tills det fyller 21 år om barnet går i skolan. Till skolgång räknas grundskolan eller gymnasieskolan och annan jämförlig grundutbildning.³ Vård enligt LVU kan under vissa förutsättningar ges till unga som inte har fyllt 21 år. Socialstyrelsen har i föreskrifter och allmänna råd om hem för vård eller boende definierat unga som de som har fyllt 18 men inte 21 år.⁴

Socialnämndens ansvar för stöd enligt den nya bestämmelsen om stöd efter avslutad placering får därmed anses omfatta i vart fall barn och unga i åldersgruppen 0–20 år.

¹ Prop. 2006/07:129 s. 51

² Prop. 1979/80:1 s. 254

³ 7 kap. 1 § FB

⁴ SOSFS 2003:20

Unga i åldern 21–25 år, som senare i meddelandebladet benämns som unga vuxna, ingår i målgruppen för den nationella ungdomspolitik (ungdomar mellan 13 och 25 år).⁵

Aktuell rättslig reglering

Socialnämndens insatser enligt SoL och LVU

Frivilliga insatser

Alla frivilliga insatser som ges till barn, unga och familjer ges med stöd av 4 kap. 1 § SoL. Detta gäller även de insatser som ges efter avslutad placering. Bestämmelsen innebär att barn och unga har rätt till stöd och hjälp för att de ska kunna uppnå en skälig levnadsnivå. Behoven kan tillgodoses genom en rad olika insatser, till exempel i form av placering i familjehem, HVB eller genom så kallade öppenvårdsinsatser före eller efter placering. Insatserna kan variera utifrån individuella förhållanden och tillgängliga resurser.

Socialnämndens insatser enligt 4 kap. 1 § SoL kan endast ske på frivillig grund. Det innebär att föräldrarna, den unga eller den unga vuxna kan tacka nej till det stöd och den hjälp som erbjuds. I de fall socialnämnden beslutar om att helt eller delvis avslå en ansökan om stöd och hjälp till barn och unga, exempelvis efter avslutad placering, finns en möjlighet att överklaga beslutet till länsrätten.⁶

Vård enligt LVU

När barnet eller den unga har ett vård- eller skyddsbehov och vårdnadshavaren eller – när den unga fyllt 15 år – den unga själv inte ger samtycke till vården kan LVU bli tillämplig. Det finns två huvudfall när vård enligt LVU kan bli aktuell. Det första gäller då omsorgen eller något annat förhållande i hemmet brister i den omfattningen att det innebär en påtaglig risk för barnet eller den unga.⁷ Det andra skälet gäller då den unga utsätter sin hälsa eller utveckling för påtagliga risker.⁸

Socialnämndens ansvar vid placeringar enligt SoL och LVU

Socialnämnden har ansvar för att den som behöver vårdas eller bo i ett annat hem än det egna tas emot i ett familjehem enligt SoL eller i ett hem för vård eller boende.⁹ Vården bör utformas så att den främjar den enskildas samhörighet med anhöriga och andra närstående samt kontakten med hemmiljön.¹⁰ I första hand ska socialnämnden överväga om barnet kan tas emot av någon anhörig eller annan närstående.¹¹

När ett barn placeras utanför det egna hemmet har socialnämnden ansvar för att den som vårdas utanför det egna hemmet får en god vård. Nämnden ska vidare medverka till att barnet får gynnsamma uppväxtförhållanden och lämplig utbildning. Nämnden ska också

⁵ Prop. 2004/05:2 s. 21

⁶ 16 kap. 3 § SoL

⁷ 2 § LVU

⁸ 3 § LVU

⁹ 6 kap.1 § SoL

¹⁰ 6 kap. 1 § SoL

¹¹ 6 kap. 5 § SoL

ge vårdnadshavarna och de som vårdar sådana barn råd, stöd och annan hjälp som de behöver.¹²

Barn som placeras utanför det egna hemmet bör vid återkommande tillfällen informeras om orsaken till placeringen.¹³ Anledningen till att information kan behöva upprepas är att barn och unga kan behöva tid för att bearbeta och förstå anledningen till placeringen.

Ansvarig kommun

Vistelsekommunens respektive placeringskommunens ansvar

Enligt huvudregeln i 2 kap. 2 § SoL är det vistelsekommunen som har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp de behöver.

I de fall då barnet eller den unga har placerats i familjehem eller HVB i en annan kommun är det i stället den kommun som beslutat om placeringen som har ansvaret för hela ärendet och de eventuella ytterligare insatser som kan bli aktuella under placeringstiden.¹⁴ Syftet med denna bestämmelse är att uppnå ett sammanhållet vårdansvar för barnet eller den unga. Detta innebär att placeringskommunen utreder behovet av, beslutar om, genomför och finansierar de hjälp- och stödinsatser som barnet kan behöva så länge som barnet vistas i ett familjehem eller i ett HVB. Bestämmelsen gäller även om verkställigheten överlämnas till en privat eller offentlig vårdgivare i en annan kommun. Placeringskommunen kan inte klara sina åtaganden utan samråd och hjälp från vistelsekommunen, vilket i förarbetena förutsätts kunna regleras genom frivilliga överenskommelser kommunerna emellan [2]¹⁵.

När den unga fyllt 18 år kan det finnas skäl för att han eller hon behöver bo kvar i familjehemmet, t.ex. då han eller hon fortfarande går i skolan. Det är rimligt att ungdomar får vara kvar i familjehemmet åtminstone tills de fullföljt sin gymnasieutbildning. Om det finns ett behov av fortsatt placering ska socialnämnden fatta ett nytt beslut om bistånd. Det är den unga som ansöker om bistånd i form av fortsatt placering i familjehemmet och eventuellt annat stöd. Något samtycke från en tidigare vårdnadshavare ska inte hämtas in. Placeringskommunen har enligt principen om det sammanhållna vårdansvaret kvar ansvaret för placeringen tills ärendet avslutas eller övertagits av den nya kommunen. Detta gäller även om den enskilda blivit folkbokförd i vistelsekommunen [2]¹⁶.

Det sammanhållna vårdansvaret gäller så länge som vårdbehovet inte är uppfyllt eller tills ärendet flyttas över till den nya vistelsekommunen enligt 16 kap. 1 § SoL. Ett ärende som avser vård eller någon annan åtgärd kan enligt denna bestämmelse flyttas över till en annan socialnämnd om den som berörs av ärendet har starkast anknytning till den andra kommunen och det framstår som lämpligt med hänsyn till den enskildas önskemål, hjälpbehovets varaktighet och omständigheterna i övrigt. Frågan om det är lämpligt att flytta över ett ärende får avgöras efter en individuell bedömning i varje enskilt fall. Om de berörda kommunerna inte kan komma överens om en överflyttning, får den kommun där frågan om överflyttning kommit upp ansöka om överflyttning av ärendet hos länsstyrelsen i det län där den andra kommunen ligger.¹⁷

¹² 6 kap. 7 § SoL

¹³ SOSFS 2006:12 AR

¹⁴ 16 kap. 2 § SoL

¹⁵ Prop. 1996/97:124, s. 158–159

¹⁶ Ibid.

¹⁷ 16 kap. 1 § tredje stycket SoL

Stöd och hjälp efter avslutad placering – ansvarig kommun

I de fall då barnet eller den unga är placerad i sin hemkommun eller då den nya vistelsekommunen har övertagit ärendet enligt 16 kap. 1 § SoL i samband med eller efter avslutad placering, uppkommer inga svårigheter att avgöra vilken kommun som har ansvaret efter avslutad placering. I det förstnämnda fallet är det hemkommunen som ansvarar och i det sistnämnda så är det den kommun dit ärendet överlämnats som ansvarar för insatser efter avslutad placering.

Det är däremot oklart hur långt placeringskommunens ansvar sträcker sig för insatser efter avslutad placering, i de fall då ärendet inte lämnats över till den nya vistelsekommunen. Av rättspraxis framgår att det är socialnämnden i den kommun där den enskilda befinner sig när ett hjälpbehov uppkommer som är behörig att vidta nödvändiga åtgärder. Denna behörighet kvarstår också så länge samma hjälpbehov kvarstår, oavsett om den hjälpbehövande finns kvar i kommunen eller inte¹⁸.

Frågan om hur länge samma hjälpbehov kvarstår har behandlats i en dom från Regeringsrätten, RÅ 1997 ref 53. Målet gällde ett barn som vid två års ålder omhändertogs med stöd av 2 § LVU och placerades i ett familjehem i en annan kommun. Hon var vid Regeringsrättens prövning vuxen och bosatt i en egen lägenhet i den kommun som hon placerades i. Enligt Regeringsrätten var det hjälpbehov som föranlett placeringen i familjehem hänförligt till brister i föräldrahemmet. Det hjälpbehov som hon hade som vuxen var däremot ett annat än det som föranlett LVU- vården. Den kommun som var ansvarig för familjehemsplaceringen ansågs därför inte skyldig att lämna bistånd för det hjälpbehov som uppstått senare. Ett ärende hos JO¹⁹ gällde en långvarig familjehemsplacering som avslutades med att barnen flyttade hem till modern som bodde i en annan kommun. JO uttalade att socialnämnden i placeringskommunen hade ett ansvar för att följa upp barnets förhållanden efter det att placeringen avslutats till dess det blivit klarlagt hur barnen anpassat sig i familjen och att det inte fanns skäl för några insatser från socialtjänstens sida.

Socialstyrelsen har rekommenderat att placeringskommunen vid behov ska hjälpa den unga som varit placerad till ett boende.²⁰ För insatser utöver boende efter avslutad placering, och där det framstår som oklart vilken kommun som ska ansvara för att fortsatta insatser kommer till stånd, är det lämpligt att placeringskommunen och vistelsekommunen samråder i frågan. Sekretess enligt sekretesslagen (1980:100) gäller dock mellan kommunerna²¹. Den ungas behov av stöd och hjälp får aldrig komma i kläm till följd av att kommunerna inte kan komma överens om vem som ska ansvara för att den unga får tillgång till insatser. Ytterst har vistelsekommunen en skyldighet att bevilja den enskilda vård och hjälp om han eller hon vistas i kommunen. Det förhållandet att placeringskommunen har kvar sin behörighet att vidta nödvändiga åtgärder efter avslutad placering, fråntar inte vistelsekommunen en sådan skyldighet²².

¹⁸ RÅ 1989 ref. 50

¹⁹ JO 1998/99 s. 251

²⁰ SOSFS 2006:12 AR

²¹ Se vidare bl.a. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten, Socialstyrelsen, 2008

²² RÅ 1989 ref. 50, RÅ 1991 ref. 89, RÅ 1997 ref. 53

Kort om handläggningen

Vårdplan

När någon vårdas i ett HVB eller i ett familjehem enligt SoL ska en plan upprättas över hur vården ska genomföras.²³ En vårdplan ska upprättas både vid placeringar enligt SoL och LVU. Vad en vårdplan ska innehålla regleras i 5 kap. 1 a § första stycket socialtjänstförordningen. Vårdplanen bör beskriva de behov barnet har som ska tillgodoses av vården och vilka förutsättningar som måste vara uppfyllda för att vården ska kunna upphöra.²⁴ Socialnämnden ska bevaka att vården inte pågår längre än nödvändigt. Socialnämnden ska därför minst en gång var sjätte månad överväga respektive ompröva om vården fortfarande behövs.²⁵

Genomförandeplan

För barn och unga som vårdas i ett familjehem enligt SoL eller HVB ska en plan upprättas för hur vården ska genomföras.²⁶ Det gäller både vid placeringar enligt SoL och LVU. Vad en genomförandeplan ska innehålla regleras i 5 kap. 1 a § andra stycket socialtjänstförordningen. Av genomförandeplanen bör det framgå hur barnets olika behov ska tillgodoses när det gäller insatser som ska genomföras av andra huvudmän samt i de kontinuerliga kontakterna med handläggaren. När barnet placeras utanför det egna hemmet bör det framgå hur barnets kontakt med föräldrar, andra vårdnadshavare och andra för barnet viktiga personer ska kunna tillgodoses.²⁷

Kunskapsstöd för utveckling av socialtjänstens insatser

Som nämnts inledningsvis är kunskapen om vad barn och unga behöver efter placering utforskad i Sverige och i övriga Norden. I lagstiftningen står det stöd och hjälp och det kan omfatta alla insatser som ges av socialnämnden. I förarbetena nämns eftervård och utslussning som exempel på stöd- och hjälpinsatser efter placering, men det är inte klart uttalat vad dessa begrepp innebär.

Följande avsnitt belyser viktiga aspekter för socialtjänsten att ha i åtanke och är av mer resonerande karaktär med exempel på förhållnings- och arbetsätt samt insatser.

Allmänt

Ökad sårbarhet

Barn och unga som placeras utanför hemmet har ofta varit utsatta för påfrestningar, svårförståeliga och svåra situationer. Själva placeringen i sig innebär också ett uppbrott, förknippat med separationer från betydelsefulla personer och miljöer – från familjen, slakten och den övriga omgivningen. I familjehemmet eller på HVB stannar barnet eller den unga under en kortare eller längre tid. Det förekommer att barn och unga omplaceras flera gånger under uppväxten. Det kan röra sig om planerade omplaceringar som ett led i en behandling, men också akuta omplaceringar då situationen i familjehemmet eller på HVB inte bedöms fungera tillfredsställande. Det förekommer också att familjehem avsäger sig sitt uppdrag med omedelbar verkan. Det finns även ungdomar som av

²³ 11 kap. 3 § första stycket SoL

²⁴ SOSFS 2006:12 AR

²⁵ 6 kap. 8 § SoL och 13 § LVU

²⁶ 11 kap. 3 § andra stycket SoL

²⁷ SOSFS 2006:12 AR

olika skäl rymmer från familjehemmet eller från HVB. För så många som ungefär hälften av de placerade tonåringarna med egna beteendeproblem avbryts placeringen i för-tid. Ungefär hälften av dem återplaceras inom två år [3]. Oavsett anledning kan det innebära att barnet eller den unga är med om flera uppbrott och separationer under upp-vuxten.

Alla svenska uppföljningsstudier som genomförts på barn och unga som varit placerade visar att dessa barn löper högre risk för negativ utveckling än andra barn [1, 4]. Det in- nefattar även dem som varit placerade utanför hemmet under lång tid, så kallade upp- växtplaceringar [1, 5]. En mindre norsk studie har fått lovande resultat angående efter- vårdens möjlighet att påverka placerade barns utveckling. I studien hade de ungdomar som fått eftervård nästan en fördubblad chans att klara sig bra som vuxna²⁸ [6].

Barn som placeras i familjehem eller HVB före tonåren har höga överrisker för flera ogynnsamma utfall i tonåren eller i ung vuxen ålder. Riskerna är förhöjda för såväl tidig död, självmord och självmordsförsök [7, 8, 9] som allvarlig psykisk sjuklighet [10], låg utbildning [11] och föräldraskap under tonåren [12]. Det finns också en ökad risk för försörjningssvårigheter [13], missbruk och allvarlig kriminalitet [11]. Sämst är utfallet för de barn som placeras under tonåren företrädesvis på grund av egna beteendeproblem [3, 5]. Barn som varit placerade längre än fem år har oftare än andra barn förlorat en eller båda av sina föräldrar tidigt i livet [3].

Ensamkommande flyktingbarn har alla varit med om separationer och stora omställ- ningar, ibland bär de också på traumatiska upplevelser. I Sverige är de antingen place- rade på ett HVB eller i ett familjehem. En del har släktingar eller vänner i Sverige men många är helt ensamma varför deras behov av stöd och hjälp från samhället kan vara stort.

Sammantaget pekar detta på att barn och unga som varit placerade utanför hemmet, och även deras nätverk, kan behöva stöd och hjälp för att barnen ska få möjlighet att utveck- las väl.

Ekonomiska konsekvenser

Socialnämndens skyldighet att tillgodose det särskilda behov av stöd och hjälp som kan finnas sedan vården utanför det egna hemmet upphört kan innebära ett ökat antal insat- ser i samband med att placeringen upphör. Ett ökat stöd i form av olika insatser medför självfallet också initialt ökade kostnader. Det är emellertid viktigt att i detta samman- hang också uppmärksamma de kostnader som kan bli följderna av uteblivna insatser. Ovan konstaterades att de uppföljningsstudier som genomförts på barn och unga som varit placerade visar att dessa barn löper högre risk för negativ utveckling än andra barn. Ett väl fungerande stöd efter placeringen har för avsikt att försöka minska dessa risker. De kostnadsökningar som ett utökat stöd medför måste därför jämföras med de kostna- der som såväl kortsiktigt som långsiktigt kan förväntas bli effekten av ett uteblivet stöd [14].

Kontinuitet i handläggningen

När socialtjänsten organiseras är det viktigt att barns och ungas behov sätts i centrum. Socialsekreteraren är ofta mycket betydelsefull för barnet eller den unga och även för hur dess intressen tas till vara [2]. Socialsekreteraren har också en viktig uppgift att följa

²⁸ Som eftervård räknades ekonomiskt stöd, hjälp till bostad och sysselsättning, stödkontakt, fortsatt fam- iljehemsplacering etc. Att klara sig bra definierades som att ha en bruttoinkomst på mer än 200 000 norska kronor samt att vara i sysselsättning och inte ha mottagit försörjningsstöd.

barnet genom hela vårdkedjan [15]. Vuxna som varit placerade som barn eller unga lyfter själva fram att de hade önskat en kontinuitet med socialsekreteraren under placeringen [1, 4]. För kontinuiteten kan det därför vara lämpligt att den socialsekreterare och arbetsgrupp som inledde placeringen behåller ansvaret så länge placeringen pågår. Om ärendet blir långvarigt och en överlämning bedöms vara det bästa kan det vara lämpligt med en överlappning med en socialsekreterare från respektive enhet som arbetar tillsammans en tid. Det är också viktigt med tydliga och konkreta överlämningar mellan handläggarna, tillsammans med barnet eller den unga och föräldrarna för att den inslag-na behandlingsinriktningen ska kunna följas.

Placeringstiden

Nätverksarbete

Alla barn och unga behöver relationer med vuxna och kamrater. Trygg anknytning till minst en vuxen tidigt i barndomen är avgörande för att ett barn ska utveckla goda relationer till andra och klara påfrestningar senare i livet. För barn som växer upp med föräldrar som har svårt att klara föräldrarollen kan stöd från någon anhörig eller annan närstående person vara kompenserande. Men även relationer till syskon, och senare kamratkontakter, har stor betydelse. Trots att många placerade barn förlorar en eller båda av sina biologiska föräldrar tidigt har utländsk forskning lyft fram att majoriteten av dem som lämnar placeringen av åldersskäl inte upprätthåller någon nära kontakt med sina familjehemsföräldrar eller HVB-personalen [3]. Betydelsen av kontakter med släkten är ofta underskattad av socialtjänsten [16]. Risken är därför hög att många unga som lämnar familjehem och institutioner saknar nödvändigt vuxenstöd.

För barn och unga som separerats från sina föräldrar förefaller en trygg anknytning till familjehemsföräldrarna kunna kompensera brister i kontakten med ursprungsfamiljen. En bibehållen relation till familjehemsföräldrarna kan utgöra en skyddande faktor för barnet. Sett ur ett livslångt perspektiv är kontinuitet i nära relationer och ett stödjande socialt nätverk betydelsefullt [5, 17].

Resultat från en liten svensk studie [18] pekar på att unga vuxna som står i begrepp att lämna vården behöver såväl pedagogiskt som praktiskt stöd. För unga som växer upp med sina biologiska föräldrar är det föräldrarna som ger detta stöd till sina unga vuxna. Barn och unga som är placerade på grund av hemmiljön, eget beteende eller på grund av att de är ensamkommande flyktingbarn har inte alltid denna möjlighet utan behöver andra vuxna att få detta stöd ifrån.

Under hela placeringstiden är det därför viktigt att på olika sätt arbeta för att stärka barnets eller den ungas nätverk. Särskilt om föräldrarna har svårigheter, är döda eller befinner sig i ett annat land vilket förhindrar att de kan utgöra ett stöd för barnet eller den unga, kan syskon bli extra betydelsefulla för varandra. Socialnämnden har i dessa fall möjlighet att i t.ex. genomförandeplanen tydligt och konkret formulera hur ett umgänge mellan separerade syskon ska gå till. Socialtjänsten har också möjlighet att underlätta kontakten på olika sätt, exempelvis genom att betala reseersättning för syskon som reser och besöker varandra eller till familjehem som skjutsar för umgänge. Även andra släktingar kan vara betydelsefulla. Ofta har kontakterna brutits och barnet eller den unga själv kan ha svårt att själv ta kontakt. Socialtjänstens roll kan då t.ex. vara att bjuda in släktingar till ett nätverksmöte för att utreda vilka möjligheter de har att ge stöd. Ensamkommande flyktingbarn kan helt sakna familj och släkt i Sverige att återuppta kontakten med och då kan föreningar med personer från hemlandet eller från samma region fylla en funktion för den unga. Att bygga sociala nätverk är ett långsiktigt och ibland tidskrävande arbete som behöver påbörjas tidigt under placeringen.

Barn och unga som är placerade hos en anhörig eller annan närstående kan genom placeringen ha en mer naturlig förankring i sin släkt eller sitt nätverk. Syskon kan dock vara placerade i olika hem och kontakt kan saknas med den ena föräldrarnas släktingar. Dessa barn och unga kan därför också ha behov av stöd och hjälp med att bygga eller upprätthålla ett socialt nätverk.

Planering

En placering har, oavsett skäl, alltid ett slut. Förutsättningarna för vårdens upphörande bör framgå av vårdplanen [19]. Att insatser ges med kontinuitet och att viktiga personer för såväl det lilla barnet som den unga ges möjlighet att finnas kvar har betydelse för barnets utveckling. Placeringen kan ses som ett led i ett antal insatser som ges utifrån behov. Frågan om vad som ska ske efter placeringen kan därför med fördel tas upp i ett tidigt skede och skrivas in i vårdplanen [2]. När ett litet barn placeras med en långsiktig planering är det inte alltid möjligt att inledningsvis förbereda och överblicka avslutet. Det är dock betydelsefullt att socialtjänsten i god tid gör en bedömning av och förbereder barnet eller den unga och övriga inblandade på vad som ska ske efter placeringen. Det är viktigt att ge information om att det finns stöd att få och att barnet eller den ungas synpunkter och önskemål tas till vara. Genom ett väl förberett arbete ökar förutsättningen för kontinuitet i vårdinsatser eller annat stöd.

När vården övervägs eller omprövas²⁹ kan uppföljningsmöten enligt BBIC³⁰ vara en arbetsform. I dessa möten förbereder och deltar, utöver ansvarig socialsekreterare, såväl barnet eller den unga som de biologiska föräldrarna och familjehemsföräldrarna eller HVB-personalen. Syftet med uppföljningsmötet är att följa upp vården, kontrollera att de beslutade insatserna genomförs och eventuellt ge förslag på andra insatser [16]. Det finns också möjlighet att samtala kring framtiden. Samarbetet och en öppen och tydlig dialog med föräldrarna är en förutsättning för att ge stöd även efter att en placering upphört. För unga som placeras på grund av eget beteende är en tidig planering för eftervården särskilt viktig, då deras motivation att förändra sitt liv ofta är högre inledningsvis.

Barnets eller den ungas delaktighet i planeringen är central för att kontinuiteten i vården ska fungera [15]. Konkreta områden att planera omkring är studier, arbete, boende och ekonomi. En norsk studie lyfter också fram att ungdomars medverkan i planeringen är avgörande för hur framgångsrika själva insatserna ska bli [5]. Erfarenheten från Statens institutionsstyrelses (SiS) MVG-projekt³¹ är att skriftliga överenskommelser mellan den unga, institutionen och socialtjänsten minskar risken för glapp i vårdkedjan [15].

När placeringen upphör för barn och unga under 18 år

När en placering av ett barn eller en ung person under 18 år upphör är det vanligtvis för att hon eller han flyttar hem till en eller båda föräldrarna. Vilket stöd barnet och föräldrarna har behov av måste bedömas individuellt. Socialnämnden har att beakta barnets behov, föräldrarnas förmåga samt faktorer i familj och miljö. Exempel på faktorer som påverkar behovet av stöd är barnets ålder, tiden i placering, kontakten med föräldrar under placeringen, anknytningen till föräldrar och andra betydelsefulla personer samt nätverket i övrigt. Delaktighet, information om förändringar och skälen till förändring-

²⁹ 6 kap. 8 § SoL, 13 § LVU

³⁰ BBIC, Barns behov i centrum, är ett handläggnings- och dokumentationssystem för socialtjänstens arbete med barn och unga. BBIC förvaltas av Socialstyrelsen.

³¹ MVG, Motverka våld och gäng, var ett projekt drivet av SiS i syfte att förstärka vårdkedjan inom ungdomsvården.

arna som barnet kan förstå och ta till sig samt möjlighet till förberedelse är andra viktiga faktorer.

Inom ramen för utslussning och eftervård finns möjlighet att ge barn och unga som varit placerade stöd och hjälp utifrån deras behov. Insatserna beskrivs mer utförligt nedan.

Utslussning

Ur såväl det lilla barnets som den ungas perspektiv är det viktigt att relationer inte avbryts för hastigt eller definitivt. Genom att skapa stödjande strukturer utifrån befintliga relationer minskar separationerna och chansen ökar att barnet eller den unga får det stöd och den hjälp som just hon eller han behöver.

För unga som har varit placerade på grund av eget beteende kan det innebära stora påfrestningar att flytta hem till sina föräldrar och kompisar. Det är i hemmiljön som de nya lärdomarna ska praktiseras. Det är inte alltid som familj och vänner har haft samma möjlighet till förändringsarbete som den unga och risken att återfalla i gamla mönster är stor. Behandlingen som ges på HVB är ofta uppbyggd utifrån att det ingår någon form av utslussning. Utslussningen går ibland till så att den unga alternera mellan institutionen och hemmet under en tid. Det ger den unga möjligheter att praktiskt lära sig att hantera situationer i hemmiljön med stöd från institutionen.

Om barnet varit placerat en längre tid i ett familjehem kan det som en utslussning exempelvis vara lämpligt att familjehemmet finns kvar som kontaktfamilj en tid.

Eftervård

Socialnämnden kan köpa eftervårdsinsatser från institutionen eller från andra vårdgivare. I samtal med företrädare för kommuner har det framkommit att många socialnämnder har byggt ut den egna öppenvården i en sådan omfattning att de väljer att genomföra eftervården helt inom ramen för den egna verksamheten. För att förhindra avbrott i behandlingen kan öppenvården med fördel påbörja sitt arbete under tiden som den unga är placerad eller allra senast under utslussningen. Engelsk forskning lyfter fram att det är av avgörande betydelse för ett positivt utfall att den ungas vårdkedja karaktäriseras av stabilitet och kontinuitet [20]. Kommunens öppenvård och vården som ges av institutionen behöver också utgå från samma grunder och principer, så att behandlingen blir förståelig för den unga.

Eftervård i form av öppenvård kan behöva pågå en längre tid. Exempelvis kan många unga med egna beteendeproblem ha behov av stöd i hemmiljön av olika slag under en längre period. Även yngre barn som flyttar tillbaka till hemmet kan behöva stöd. Det är viktigt att ha ett helhetsperspektiv på barnet eller den unga och familjen, så att adekvat stöd och hjälp kan ges.

Öppenvård kan ges i många olika former, med varierande täthet och längd och utifrån individuella behov [21]. För ungdomar kan det till exempel vara aktuellt med programverksamhet av olika slag eller en kvalificerad kontaktperson. Det kan också vara aktuellt med arbetsträning eller utbildningsinsatser. Exempel på insatser för de yngre barnen är träning av samspel mellan barn och föräldrar eller stöd i anknytningen om separationen från föräldrarna varit långvarig.

Andra exempel på öppenvårdsinsatser är kvalificerat nätverksarbete för att skapa ett stödjande nät av personer bland släkt, vänner och professionella kring barnet eller den unga.

Det kan också finnas behov av stödsatser riktade mer direkt till föräldrarna eller systemen både under, inför och efter placeringen. Föräldrarna och barnen kan exempelvis

ha behov av att bearbeta de händelser som föranledde placeringen. När föräldrar och barn återförenas kan föräldrarna ibland också behöva hjälp och stöd i hur de ska hantera vardagssituationer med barnet. Exempel på sådana insatser kan vara familjeterapeutiska insatser, råd- och stödkontakter eller programverksamhet riktad till föräldrar. En kontaktfamilj kan också ges som ett led i att stötta barn och föräldrar.

När placeringen upphör för unga över 18 år

Förtydligandet i 5 kap. 1 § SoL av socialnämndens särskilda skyldighet att ge barn och unga som varit placerade stöd och hjälp omfattar alla barn och unga till och med 20 års ålder. Men även efter det att den unga fyllt 20 år finns en skyldighet att vid behov bistå med stöd och hjälp.³² För de unga som varit placerade enligt 3 § LVU till och med 20 års ålder är det särskilt viktigt att tiden efter tvångsplaceringen förbereds väl och den unga vuxna ges möjlighet att få stöd. Även ensamkommande flyktingbarn med kort tid i Sverige kan vara en grupp i behov av extra mycket stöd och hjälp även efter att de fyllt 20 år.

Ofta pågår övergångsfasen mellan ung och vuxen upp till 25-årsåldern. Medianåldern för ungdomar generellt att flytta hemifrån är cirka 21 år. Andelen som flyttar hemifrån i tonåren har minskat i såväl storstadskommuner som mindre landsortskommuner [22]. Det är många faktorer som påverkar när unga flyttar hemifrån, exempelvis möjligheten till försörjning och bostadsmarknaden. Sedan den ekonomiska krisen på 1990-talet har ungdomar svårare att ta sig ut på arbetsmarknaden [23]. Ungdomars etableringsålder, den ålder då minst 75 procent i en årskull är sysselsatt, ligger i dag på 26 år. Det betyder att den fas som innebär att man successivt tar allt mer eget ansvar och blir självförsörjande är utdragen. Det tar lång tid innan den unga kan uppnå verklig tillgång till välfärd och inflytande i samhället och därmed ett självständigt liv [24]. En studie beskriver att många unga får ekonomiskt stöd av sina närstående högt upp i åldrarna. Det var 50 procent av 20–24-åringarna och 34 procent av 25–29-åringarna som uppgav att de fick ekonomiskt stöd av närstående ofta eller ibland [25]. I undersökningen har endast ekonomiskt stöd belysts. Troligen är det än fler av ungdomarna som också får annat stöd, såväl praktiskt som pedagogiskt, som att låna bilen eller tvättstugan, få hjälp med kontakter på arbetsmarknaden, få hjälp att deklarerera etc. Under övergångsfasen mellan ungdom och vuxenliv är det också vanligt att unga flyttar hemifrån en tid, för att sedan flytta tillbaka till föräldrarna igen innan de slutligen flyttar hemifrån.

Unga som är placerade har minst samma behov som andra unga av att under en längre tid få möjlighet att träna sig i att vara vuxen. Det finns även skäl att tro att många placerade ungdomar har behov av mer stöd och hjälp än andra unga innan de har förmåga och förutsättningar att fullt ut leva självständigt som vuxna.

Socialtjänsten har en viktig roll i att underlätta att övergången mellan ungdomstiden och vuxenlivet går smidigt och med så bra förutsättningar som möjligt. Som beskrivits tidigare är det viktigt att socialnämnden tillsammans med den unga vuxna planerar för vilket stöd och vilken hjälp som kan behövas, utifrån de individuella förutsättningarna. Vidare är det av betydelse att det finns tillgång till olika typer av stöd [20]. Enligt proposition 2006/07:129³³ kan boende, personligt och ekonomiskt stöd samt förlängd placering vara aktuella som insatser.

Inom ramen för fortsatt placering, utslussning och eftervård finns det möjlighet att ge unga vuxna stöd och hjälp utifrån deras behov. Exempel på insatser beskrivs mer utför-

³² 3 kap. 1 § och 4 kap. 1 § SoL

³³ S. 51

ligt nedan. Därefter exemplifieras vad insatsformerna boendestöd och ekonomiskt bistånd kan innehålla. Slutligen ges under Uppföljning exempel på hur socialtjänsten kan förhålla sig när den unga inte önskar något stöd eller hjälp.

Fortsatt placering

Som beskrivits ovan är det ovanligt att ungdomar som bor kvar hemma flyttar hemifrån i tonåren. Svenska studier har också belyst att placerade ungdomar generellt har en lägre utbildningsnivå än andra ungdomar. Utifrån detta är det viktigt att placeringen inte upphör innan den unga har gått ut gymnasiet eller motsvarande. Men även efter avslutad skolgång är det nödvändigt att göra en individuell bedömning av styrkor och svagheter, vad den unga klarar respektive behöver utveckla mer. Placerade ungdomar som tidigt flyttar till eget boende riskerar att slås ut från bostadsmarknaden, med hemlöshet som yttersta konsekvens [26]. Socialnämnden behöver utifrån detta först ta ställning till om målet med placeringen är uppnått och om det finns fortsatt behov av placering.

Utslussning

Genom att utslussningen sker successivt ökar möjligheten att ge den unga ett liknande praktiskt och pedagogiskt stöd som andra unga naturligt får av sina föräldrar.

En familjehemsplacering som övergår till en inackordering i familjehemmet innebär att den unga får ta ett större ansvar för sin hushållning vilket på längre sikt kan göra den unga mogen för ett eget boende. När den unga flyttar till ett eget boende finns möjlighet att formalisera kontakten med familjehemsföräldrarna genom att kontraktera dem som kontaktfamilj.

För unga placerade på HVB ingår ofta en utslussningsfas. Utslussningen syftar till att den unga successivt ska få möjlighet att praktisera sina nya färdigheter med stöd. Ett sätt att slussa ut den unga kan vara att det ges möjlighet att alternera mellan ett självständigt boende och HVB-placeringen. Ett annat sätt är att personal från institutionen under en utslussningsperiod fungerar som kontaktpersoner för stöd och hjälp.

Eftervård

Liksom för yngre kan det innebära stora påfrestningar för en ung vuxen som varit placerad på grund av eget beteende att flytta hem igen oavsett om det är till föräldrarna eller till eget boende. Det gäller även för dem som varit placerade enligt 3 § LVU och fyllt 21 år. Den gruppen unga vuxna har ofta haft svåra beteendeproblem varför eftervården och planeringen efter placering kan vara central. Det är i hemmiljön som de nya lärdomarna ska praktiseras. Det är inte alltid som familj och vänner har haft samma möjlighet till förändringsarbete som den unga vuxna, och risken för återfall i gamla mönster är stor. Den unga vuxna som flyttar till eget boende kan utsättas för extra påfrestningar. Det finns eftervårdsprogram i England och USA, ledda av professionella, som visar på lovande resultat. De inledande resultaten är att unga vuxnas möjlighet att få och behålla ett boende, klara av vardagssysslor samt fullfölja gymnasiet verkar förbättras [20].

Många socialnämnder har byggt ut den egna öppenvården i en sådan omfattning att de väljer att genomföra eftervården helt inom ramen för den egna verksamheten. Ett sätt att förhindra avbrott i behandlingen är att öppenvården påbörjar sitt arbete under tiden som den unga är placerad eller allra senast under utslussningen. Engelsk forskning pekar på att kontinuitet och stabilitet i vårdkedjan är av avgörande betydelse för ett positivt utfall [20]. Att kommunens öppenvård och HVB-vården utgår från samma grunder och principer är grundläggande för att behandlingen ska bli förståelig för den unga.

Boendestöd

Som nämnts tidigare är det vanligt att unga som flyttat hemifrån en längre tid får stöd och hjälp av sina föräldrar såväl av praktisk som av pedagogisk natur. Att den unga flyttar tillbaka hem igen för en kortare eller längre tid är inte ovanligt utan tillhör processen att bli vuxen och självständig. Unga som varit placerade kan helt sakna den möjligheten. Socialnämnden har därför en viktig uppgift att vid behov komplettera den bristen på stöd.

Grunden för ett självständigt liv är att ha någonstans att bo. När den unga är mogen att lämna placeringen och flytta till eget boende är det placeringskommunen som vid behov bör hjälpa den unga till ett boende [19].

Den unga kan behöva hjälp och stöd av olika karaktär med boendet. Det finns kommuner som har särskilda ungdomsboenden, där det finns möjlighet att ha stödkontakt med socialarbetare. Kontakten, som utformas efter behov, kan omfatta allt från pedagogisk hjälp som att lära sig att boka tvättstuga, betala räkningar, handla mat etc. till en psykosocial stödkontakt, någon som helt enkelt frågar efter hur den unga mår.

Ekonomiskt bistånd

Som beskrivits tidigare får unga vuxna i allmänhet ofta ekonomiskt och annat materiellt stöd av sina föräldrar långt upp i åren. De placerade unga har sällan det stödet, varför deras ekonomiska situation kan vara mer sårbar. Det är viktigt att göra en individuell bedömning av vad den unga behöver för ekonomiskt stöd. Unga som varit placerade kan behöva ekonomiskt stöd till sådant som andra ungdomar får som en självklarhet, exempelvis till saker till hemmet. De kan också behöva hjälp och stöd i hur man får pengarna att räcka till, hur man kan spara eller planera sin budget etc.

Det finns exempel på kommuner som arbetar med ”unga vuxna-grupper”. Genom att lyfta ut gruppen från det traditionella arbetet med ekonomiskt bistånd finns en möjlighet att utveckla arbetssättet för denna grupp och tillvarata deras speciella behov av stöd och hjälp. Det är centralt att den unga vuxna får stöd och hjälp till en meningsfull sysselsättning, en utbildning, ett arbete eller en praktikplats. Det är vanligt att unga vuxna får sitt första jobb genom sitt sociala nätverk. Då många placerade barn kan ha förlorat sitt sociala nätverk under placeringen har socialtjänsten en viktig roll att spela i att hjälpa den unga med sysselsättning.

Uppföljning

Det är viktigt att tid avsätts för regelbundna uppföljningar av insatser som ges efter avslutad placering.³⁴Efter en behovsbedömning kan det behöva göras förändringar i insatserna för att motsvara den ungas behov [2].

Det förekommer att en ung vuxen kan ha en vilja att lämna allt det som varit bakom sig. Efter 18-årsdagen kan den unga initialt vilja klara sig helt själv utan stöd. Socialnämnden har en viktig uppgift i att motivera den unga att ta emot stöd. Som nämnts tidigare kan en tidig planering hjälpa till att motivera den unga att ta emot stöd och hjälp. Om den unga trots allt inte vill ha kontakt är en möjlighet att handläggaren kommer överens med den unga om en uppföljande kontakt ungefär ett halvår efter att vården upphört. Liksom för alla unga vuxna kan behov av stöd komma och gå. Att socialnämnden efter några månader tar en uppföljande kontakt för att se om den unga ändrat sig eller andra behov har uppstått kan öka möjligheten att den unga får stöd och hjälp efter sina behov.

³⁴ SOSFS 2006:11 4 kap. 2 §

Referenser

1. Vinnerljung B. Fosterbarn som vuxna. Akad. avhandl. Lund: Lunds universitet; 1996.
2. Barn och unga i socialtjänsten. Stockholm: Socialstyrelsen; 2006.
3. Social rapport 2006. Stockholm: Socialstyrelsen; 2006.
4. Vinnerljung B. Svensk forskning om fosterbarnsvård. Stockholm: Liber utbildning/CUS; 1996.
5. Bakketeig E, Backe-Hansen E, red. Forskningskunskap om ettervern. Oslo: NOVA; 2008. NOVA-rapport nr 17/2008.
6. Clausen S-E, Kristofersen LB. Barnevernsklienter i Norge 1990–2005. Oslo: NOVA; 2008. NOVA-rapport nr 3/2008.
7. Vinnerljung B. Mortalitet bland fosterbarn som placerats före tonåren. Socialvetenskaplig tidskrift 1995:60–72..
8. Vinnerljung B, Ribe M. Mortality after care among young adult foster children in Sweden. *International Journal of Social Welfare* 2001;10.
9. Hjern A, Vinnerljung B, Lindblad F. Avoidable mortality among child welfare recipients and intercountry adoptees: a national cohort study. *Journal of Epidemiology and Community Health* 2004;58.
10. Vinnerljung B, Hjern A, Lindblad F. Suicide attempts and severe psychiatric morbidity among former child welfare clients – a national cohort study. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 2006;47.
11. Social rapport. Stockholm: Socialstyrelsen. Publiceras 2010.
12. Vinnerljung B, Franzén E, Danielsson M. Teenage parenthood among child welfare clients – a Swedish national cohort study. *Journal of Adolescence* 2007;30.
13. Vinnerljung B, Franzén E, Lindblad F, Hjern A. Long term outcome of foster care: Lessons from Swedish national cohort studies. I: Fernandez E och Barth R, red. Does foster care work? International evidence of outcomes. London: Jessica Kingsley Publ. Under utgivning.
14. Tänk långsiktigt! En samhällsekonomisk modell för prioriteringar som påverkar barns psykiska hälsa. Stockholm: Socialstyrelsen; 2004.
15. MVG, en förstärkt vårdkedja inom ungdomsvården. Statens institutionsstyrelse; 2009.
16. Grundbok Barns behov i centrum (BBIC). Stockholm: Socialstyrelsen; 2006.
17. Andersson G, Aronsson K, red., Hesse S, Hollander A, Lundström T. Haverier i social barnavård? 2001.
18. Höjer I, Sjöblom Y. Slutrapport för projektet ”Från vård till vuxenliv”. 2007.
19. Handläggning och dokumentation av ärenden som rör barn och unga. Stockholm: Socialstyrelsen; 2006. Allmänna råd från Socialstyrelsen 2006:12.
20. Stein M. What works for young people leaving care? London: Jessica Kingsley Publ.; 2004.
21. Öppenvårdens former. Stockholm: Socialstyrelsen; 2006.

22. Ungdomars flytt hemifrån. Stockholm: Statistiska centralbyrån; 2008. Demografiska rapporter 2008:5.
23. Ungdomar, stress och psykisk ohälsa. 2006. Statens offentliga utredningar 2006:77.
24. Ung idag – en beskrivning av ungdomars villkor. Stockholm: Ungdomsstyrelsen; 2008. Ungdomsstyrelsens skrifter 2008:05.
25. Unga med attityd: Ungdomsstyrelsens attityd- och värderingsstudie. Stockholm: Ungdomsstyrelsen; 2007. Ungdomsstyrelsens skrifter 2007:11.
26. Bieha N, Wade J. I thought it would be easier. I: Rugg J, red. Young people, housing and social policy. London: Routledge; 1999.

Socialstyrelsen klassificerar sin utgivning i olika dokumenttyper. Detta är *ett Meddelandeblad*. Det innebär att den innehåller information om lagar och förordningar, avgifter, beslut vid andra myndigheter, rättsfall och JO-uttalanden av principiell betydelse samt uppgifter om att projektmedel kan sökas.

Denna information (art nr 2009-126-164) kan laddas ner och beställas från Socialstyrelsens webbplats: www.socialstyrelsen.se/publicerat. Den kan även beställas från Socialstyrelsens kundtjänst, 120 88 Stockholm, fax 08-779 96 67.
